Přírodě „bližší“ hospodaření v lesích: evropský rámec pro odolnější hospodářské lesy

prof. RNDr. Tomáš Hlásny, PhD., doc. Ing. Lukáš Bílek, Ph.D.
Fakulta lesnická a dřevařská, Česká zemědělská univerzita v Praze

Evropské lesy a lesnictví čelí jednomu z nejtěžších období. Přemnožení kůrovců, sílící epizody sucha, vichřice a dramatický nárůst rizika požárů ukázaly, že změny jsou rychlejší a lesy zranitelnější, než se předpokládalo. Evropská unie na tuto situaci reagovala mimo jiné i přijetím konceptu **přírodě bližšího hospodaření v lesích** – (*closer-to-nature forest management*, CNFM).

Nejde o nový přístup. Tato myšlenka má v evropském lesnictví dlouhou tradici a navazuje na osvědčené směry, jako je podrostní a výběrné hospodaření nebo les trvale plně tvořivý (tzv. Dauerwald). Tyto nepasečné formy hospodaření dlouhodobě rozvíjí například organizace Pro Silva a generace lesníků před ní. Novým prvkem je, že Evropská komise tento přístup formalizovala, opřela o vědeckou syntézu poznatků a zařadila mezi klíčové nástroje své lesnické politiky.

Tento článek shrnuje, co přírodě bližší hospodaření je, jak se do něj promítají jednotlivé evropské politiky, na jakých principech stojí a jak souvisí s rozvojem odolnosti lesů.

Postavení v evropské politice

Přírodě bližší hospodaření vychází ze dvou navazujících dokumentů Zelené dohody (Green Deal) pro Evropu. **Strategie EU pro biodiverzitu do roku 2030** vyzvala Evropskou komisi, aby tento přístup formalizovala a vypracovala pokyny pro implementaci. **Lesnická strategie EU do roku 2030** tento závazek převzala a přírodě bližší hospodaření definovala jako *soubor postupů zajišťujících multifunkční lesy propojením cílů v oblasti biodiverzity, zachování zásob uhlíku a příjmů z produkce dřeva*.

Výsledné **Pokyny pro přírodě bližší hospodaření** (Evropská komise 2023, doi:10.2779/731018) zveřejnila Komise v červenci 2023, a to společně s metodikou k platbám za ekosystémové služby lesa. Vědeckým podkladem se stala studie Evropského lesnického institutu z roku 2022 (Larsen a kol. 2022), na které se podílela řada předních evropských lesnických odborníků.

Z hlediska praktické implementace tohoto konceptu jsou důležité tři skutečnosti:

- Pokyny jsou **dobrovolné**. Slouží národním a regionálním orgánům a lesním hospodářům, kteří chtějí přírodě blízké hospodaření zavádět, a budou k dispozici ve všech jazycích EU (českou verzi je možné najít zde). Míří přitom především na lesy s produkční funkcí mimo přísně chráněná území; řadu opatření lze nicméně uplatnit i v nich.
- Komise ohlásila záměr vytvořit navazující **dobrovolný certifikační systém**, který by příklady dobré praxe ocenil evropskou značkou kvality; ten však zatím není zaveden.
- Přírodě bližší hospodaření je součástí širšího balíku opatření, který zahrnuje i pokyny k biodiverzitně příznivému zalesňování (SWD(2023) 61) a k ochraně pralesů a přírodních lesů (SWD(2023) 62) – představuje však nezávislý dokument.

Close, nebo closer? Terminologie a historický náhled

Angličtina rozlišuje dva termíny, které se do češtiny často překládají shodně jako *přírodě blízké hospodaření* – a právě v tomto rozdílu je jádro věci.

„Close-to-nature forestry“ (německy *naturnahe Waldwirtschaft*, francouzsky *sylviculture proche de la nature*) je koncept starý zhruba jedno století, formalizovaný organizací Pro Silva od roku 1989. Ve vědecké terminologii je to **jeden konkrétní směr** vedle dalších – jako je les trvale tvořivý (Dauerwald, *continuous cover forestry*), retenční lesnictví (*retention forestry*) nebo hospodaření orientované na napodobování dynamiky přirozených disturbancí (*natural dynamics silviculture*). Historicky je spjatý se střední Evropou a bývá spojován především s výběrným a podrostním hospodařením.

„Closer-to-nature forest management“ je naproti tomu **nový zastřešující pojem Evropské komise**. Zpráva EFI jej výslovně definuje jako „deštník“ pokrývající všechny přístupy a terminologie, které v rámci trvale udržitelného hospodaření podporují biodiverzitu, odolnost a adaptaci na klimatickou změnu. Původní *close-to-nature* je tedy jednou z jeho dílčích součástí, nikoli jeho synonymem. Námitka „vždyť přírodě blízké hospodaření děláme desítky let“ je oprávněná – týká se ale onoho staršího, dílčího směru. Novum není samotná myšlenka, nýbrž její povýšení na společný evropský rámec s definicí, principy a nástroji.

Proč tedy „closer“ místo „close“? Komparativ zde plní tři funkce. Za prvé, neoznačuje cílový stav, ale **směr pohybu**: jde o to posunout k přirozenosti jakýkoli les, včetně intenzivně obhospodařovaných porostů a monokultur, které by starší pojetí do kategorie „close“ nikdy nezařadilo. Například smrková monokultura se může stát *bližší* přírodě, i když nikdy nebude *blízká* přírodě v tradičním smyslu. Za druhé, pojem se tím **zbavuje úzké vazby** na středoevropskou školu výběrného hospodaření a otevírá se i boreálnímu hospodaření založenému na disturbancích, atlantskému *continuous cover forestry*, či středomořským systémům. Za třetí, „closer“ je **měřitelný koncept** – lze hodnotit, zda se hospodaření posunulo k větší pestrosti, retenci (neboli zachování částí porostu po těžbě) a strukturní rozmanitosti.

Co přírodě blízké hospodaření je a co není

Přírodě blízké hospodaření je **zastřešující přístup**, pod který spadá řada historicky vyvinutých směrů: podrostní a výběrné hospodaření, hospodaření s trvalým lesním krytem (*continuous cover forestry*), retenční lesnictví orientované na zachování různých prvků přirozených lesů, nebo hospodaření založené na napodobování dynamiky přirozených disturbancí (*natural dynamics silviculture*) a ekologické lesnictví (*ecological forestry*). Tyto přístupy spojuje snaha podpořit v hospodářském lese struktury a procesy charakteristické pro přirozené lesy – včetně pestrosti dřevin a rozrůzněnosti věků a vývojových stádií lesa – a využít je ve prospěch odolnosti lesů, stability a udržitelnosti produkce. Pokyny Komise k tomu vymezují dva hlavní cíle: zvyšování strukturní komplexity porostů a podporu přirozené dynamiky lesa.

Přírodě blízké hospodaření **není** rezignací na hospodaření. Produkce dřeva a biomasy je plnohodnotnou součástí systému. Není však dosahována intenzivním holosečným hospodařením, důrazem na maximalizaci produkce, operační jednoduchost a porostní uniformitu. Naopak, maximálně se opírá o přirozenou ekologickou dynamiku a cíleně ji usměrňuje. Zásahy bývají spíše časté, ale šetrné a přizpůsobené danému stanovišti. Dobře vedený přírodě blízký les klade na hospodáře vyšší nároky co do znalostí, průběžné pozornosti, metodické kontroly i praktických dovedností.

Odolnost lesů a přírodě blízké hospodaření

Důvod, proč Evropská komise tento směr prosazuje, vychází ze stavu evropských lesů. Dlouhodobé zaměření na maximalizaci produkce dřeva a ekonomickou efektivitu vedlo ke strukturální, dřevinné i

věkové homogenizaci lesů: podle údajů Evropské komise je **75 % evropských lesů stejnověkých, třetina je tvořena jediným druhem dřeviny a dalších přibližně 50 % je omezeno na dva až tři druhy**. V porostech například výrazně ubylo starých a velkých stromů, mrtvého dřeva velkých dimenzí a mikrostanovišť.

Tato uniformita přímo souvisí s odolností lesů vůči disturbancím a změně klimatu. Komise uvádí, že **více než 60 % biomasy evropských lesů je podle modelových odhadů potenciálně vystaveno rizikům**, jako jsou požáry, gradace škůdců a vichřice, což ohrožuje jejich schopnost poskytovat dřevo, vázat uhlík i plnit ostatní funkce. Přirozené a přírodě blízké lesy jsou vůči těmto rizikům odolnější díky své strukturní, funkční a genetické rozmanitosti – jejich schopnost odolávat změnám, přizpůsobovat se jim a zotavovat se z disturbancí stojí právě na rozmanitosti, o kterou byly intenzivně obhospodařované lesy ochuzeny.

Přírodě blízké hospodaření proto není samoúčelný ekologický ideál, ale nástroj pro aktivní rozvoj odolnosti a multifunkčnosti lesů, zachování stability a udržitelnosti produkce.

Principy a cílové vlastnosti

Studie Evropského lesnického institutu shrnula přírodě blízké hospodaření do sedmi principů; pokyny Evropské komise je uspořádaly do pěti obecných principů a osmidílného souboru nástrojů. Jádro však zůstává totožné. Podle evropských pokynů znějí obecné principy takto:

- učit se od přírodních procesů a ponechávat jim prostor pro rozvoj;
- udržovat prostorovou heterogenitu a komplexnost struktury porostů;
- integrovat funkce lesa na různých prostorových úrovních, tedy od porostů až na úroveň širší krajiny;
- používat různé pěstební systémy, které umožní zohlednit přirozený režim disturbancí daného regionu;
- realizovat šetrnou těžbu, která věnuje pozornost jak tomu, co v lese zůstává, tak i tomu, co se odváží, a tím zachovává stanoviště, půdu a lesní mikroklima.

Smysl těchto principů je nejlépe patrný ve vztahu ke **třem cílovým vlastnostem** lesa: odolnosti (resistance – schopnost odolat vnějšímu tlaku; například listnaté dřeviny, jako duby, mají vysokou odolnost vůči větru), pružnosti (resilience – schopnost vrátit se po narušení do původního stavu; například porosty s vitálním podrostem se obnoví rychleji), a adaptabilitě (adaptive capacity – schopnost přizpůsobit se změnám; například druhové a geneticky bohaté porosty se snáze přizpůsobí klimatickým změnám). Žádný jednotlivý princip neumožní dosažení všech tří vlastností současně – vždy je potřebná jejich kombinace pečlivě přizpůsobená místním podmínkám.

Analýza dospěla k prakticky významnému závěru: ve stavu vysoké nejistoty ohledně budoucích podmínek – tedy za dnešního stavu – má nejvyšší prioritu podpora adaptability. Nástrojem, který k ní přispívá nejvíce, je podpora druhové a genetické rozmanitosti neboli diverzity. Diverzita zde nevystupuje primárně jako cíl hospodaření, ale jako nástroj pro zabezpečení stability v nejisté budoucnosti.

Praktické nástroje

Evropské pokyny definují pro výše uvedené principy konkrétní soubor nástrojů. Nejde o závazný seznam – jejich volba i intenzita zůstává na hospodáři a zohledňuje místní podmínky.

Podpora přirozené obnovy. Přirozená obnova by měla být převažujícím způsobem obnovy tam, kde jsou mateřské porosty stanovištně odpovídající a geneticky vhodné. Přispívá ke genetické pestrosti a adaptabilitě, neboť prochází silnějším přírodním výběrem než výsadba, a bývá také nákladově výhodnější. Umělá obnova ji doplňuje tam, kde je potřeba – při nedostatku vhodných semenných stromů, při silném poškození zvěří nebo při cílené introdukci proveniencí odolnějších vůči suchu, k níž je však vhodné přistupovat obezřetně a postupně.

Šetrné podmínky těžby. Namísto velkoplošné holoseče se upřednostňují clonné seče či výběrná těžba – výběr jednotlivých stromů, skupinový výběr, kotlíkové seče, případně maloplošné holoseče do 0,5 ha, které napodobují dynamiku přirozených disturbancí a udržují trvalý lesní kryt. Součástí je ponechávání vybraných habitatových stromů a mikrostanovišť a vymezení ochranných zón podél vodních toků. Cílem není omezit produkci, ale rozložit ji v čase a snížit rizikovou expozici porostu.

Omezení intenzivních zásahů. Hnojení, vápnění a chemická ochrana se omezují na nezbytné případy. Přírodě blízké hospodaření přitom samo posiluje přirozenou odolnost vůči škůdcům: ve smíšených a věkově pestrých porostech mají kůrovec i václavka omezené možnosti šíření ve srovnání s monokulturou. Nižší intenzita zásahů zároveň snižuje provozní náklady.

Ochrana lesní půdy a vody. Lesní půda je základem produkce i stability porostu. Hluboká příprava půdy a těžká mechanizace ji poškozují – způsobují erozi a zhutnění a zhoršují podmínky pro obnovu. Cílem je minimální nezbytný zásah a šetrná technika. Pozornost patří rovněž mokřadům, tokům a břehovým porostům, které pomáhají tlumit dopady sucha.

Optimalizace zachování mrtvého dřeva. Ponechané mrtvé dřevo plní v porostu více funkcí – je zásobárnou živin a vody a základem půdní organické hmoty. Z hlediska biologické rozmanitosti na něm v některé fázi života závisí odhadem 20 až 40 % lesních organismů. Pro středoevropské lesy se v odborné literatuře uvádí jako orientační cíl udržovat v síti porostů přes 20 m³/ha mrtvého dřeva. Plošné odklízení veškerého mrtvého dřeva by mělo zůstat až krajní možností. Míra ponechání se přitom vždy zvažuje spolu s požárním rizikem, provozní bezpečností a kontrolou šíření škůdců.

Ponechání vybraných porostů samovolnému vývoji. Dobrovolně vyčleněné bezzásahové plochy slouží jako referenční body přirozené dynamiky a opora biologické rozmanitosti. Jejich přínos závisí na trvalosti, velikosti, reprezentativnosti a propojenosti. Pokyny uvádějí i orientační prahové hodnoty: plochy ponechané samovolnému vývoji o rozloze nad 2 ha již s vysokou pravděpodobností poskytují dostatek mrtvého dřeva pro saproxylické organismy a plochy nad 10 ha nabízejí pestrou škálu stromových mikrostanovišť.

Zaměření na různé prostorové škály. Přírodě blízké hospodaření pracuje na úrovni jednotlivého stromu, porostu i krajiny současně.

Management zvěře. Vysoké stavy zvěře a s nimi spojený okus patří k hlavním bariérám přirozené obnovy. Bez vyváženého mysliveckého hospodaření nelze přírodě blízké hospodaření úspěšně provozovat.

Jeden koncept, různé regiony

Přírodě blízké hospodaření není šablona přenositelná beze změny z jednoho konce Evropy na druhý. Obecné principy zůstávají napříč regiony stejné, konkrétní postupy se však musí lišit podle typu lesa, intenzity a měřítka přirozených disturbancí i podle historie využívání a současných potřeb. Evropské pokyny proto věnují samostatnou část profilům biogeografických oblastí – alpské, atlantské, boreální, kontinentální a středomořské.

Pro české lesnictví je určující **kontinentální oblast**. Zde je přírodě blízké hospodaření tradičně spojeno s podrostním a výběrným hospodařením a s integrovaným přístupem, který kombinuje produkci s ochranou přírody přímo v hospodářském lese. Právě v této oblasti byla nedávná kůrovcová kalamita ve smrkových porostech názornou připomínkou zranitelnosti stejnověkých monokultur.

Kontinentální profil Pokynů přitom nabízí několik konkrétních opor. Region má k dispozici zhruba 40 domácích druhů dřevin s rozmanitými ekologickými nároky, v dobrém stavu z hlediska ochrany je tu však jen asi pětina hodnocených lesních stanovišť. Pokyny pro kontinentální oblast připomínají známá „adaptační pravidla“: zvyšovat druhovou bohatost a strukturní rozmanitost, udržovat a rozšiřovat genetickou variabilitu, posilovat odolnost jednotlivých stromů i porostů, přeměňovat nejrizikovější porosty a nedržet nadměrné zásoby dříví. Dokládají také měřitelný pokrok: průměrné množství mrtvého dřeva v lesích kontinentální oblasti vzrostlo za dvě desetiletí prakticky z nuly na dnešních přibližně 15 m³/ha.

Expertní syntéza pro střední Evropu (Stritih a kol. 2026) navíc ukazuje, že odborníci hodnotí nástroje přírodě blízkého hospodaření jako převážně přínosné pro biodiverzitu i ekosystémové služby v podmínkách měnícího se klimatu; jediný výrazný kompromis představuje vyčleňování bezzásahových ploch na úkor produkce dřeva. Jako hlavní překážky zavádění uvádí legislativu vyžadující plošné sanitární těžby, zažitou tradici „hygieny lesa“, rozdrobenou držbu lesů a konflikty mezi lesníky, myslivci a ochranou přírody. Mezi dokumentovanými příklady dobré praxe přitom figuruje i Česko – například podpora obnovy kalamitních ploch jinými dřevinami než smrkem, odkorňování napadeného dříví namísto využití insekticidů či koordinace aktivit drobných vlastníků lesů.

Nejde o rychlé řešení

Přeměna stejnověkého porostu na strukturně pestrý les trvá desetiletí a vyžaduje dlouhodobou vizi a trpělivost. Předpokládá znalosti, vyškolené pracovníky a šetrnou techniku a v počátcích může znamenat vyšší náklady.

Zároveň platí, že provozní náklady na produkci dřeva bývají nižší, spoléhá-li hospodář na přírodní procesy a omezuje zásahy. Odolnější porost současně znamená nižší riziko ztrát způsobených vichřicí, suchem, chorobami či gradací škůdců. Pokyny zároveň připomínají roli načasování: jako vhodný věk pro zahájení převodu stejnověkého porostu na výběrné principy se uvádí zhruba 55 let, kdy již lze počítat s dostatečným zmlazením; u porostů těsně před mýtní zralostí může být ekonomicky výhodnější stávající obmýtí nejprve dokončit. Evropské i národní nástroje – Společná zemědělská politika, program LIFE, platby za ekosystémové služby a nová pravidla státní podpory umožňující bonus za poskytování ekosystémových služeb – mají tuto transformaci finančně usnadnit.

Klíčem k úspěchu je adaptivní management: pravidelně sledovat, jak porost na zásahy reaguje, vyhodnocovat a strategii podle toho upravovat. Neméně důležité je učení se ze zkušeností – z existujících sítí, referenčních lesů a demonstračních ploch, jako jsou Pro Silva, síť Integrate či marteloskopy, kde se hospodáři, správci a vlastníci setkávají nad konkrétními porosty.

Závěr

Přírodě blízké hospodaření není ideologický protiklad k produkčnímu lesnictví, ale praktická odpověď na konkrétní problém: zjednodušení struktury lesů oslabilo jejich přirozenou odolnost a klimatická změna tuto slabinu obnažuje. Evropská unie z tohoto přístupu učinila jeden z pilířů své lesnické politiky proto, že propojuje tři cíle, které se dříve zdály obtížně slučitelné – trvalou produkci dřeva, odolnost vůči přírodním disturbancím a změně klimatu a zachování biologické rozmanitosti.

Pro české lesnictví, které si kůrovcovou kalamitu posledních let pamatuje velmi dobře, není tento koncept vzdálenou abstrakcí, nýbrž systematickým rámcem pro budování porostů, které budoucí kalamitu ustojí lépe.

Zdroje: European Commission, Guidelines on Closer-to-Nature Forest Management, Úřad pro publikace EU, Lucemburk 2023, ISBN 978-92-68-00222-3, doi:10.2779/731018 (tištěná verze doi:10.2779/898789); tisková zpráva Komise „New guidelines for sustainable forest management and payment schemes for forest ecosystem services“, 27. 7. 2023; New EU Forest Strategy for 2030, COM(2021) 572; EU Biodiversity Strategy for 2030, COM(2020) 380; Larsen, J.B. et al., Closer-to-Nature Forest Management, From Science to Policy 12, European Forest Institute (2022), doi:10.36333/fs12; Stritih, A. a kol., Can “Closer-to-Nature” Forest Management Sustain Biodiversity and Ecosystem Services in an Uncertain Future? Lessons from Central Europe, Current Forestry Reports 12(1), 2026, doi:10.1007/s40725-025-00264-6.
